

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ФИЛОЛОГ

ЧАСОПИС ЗА ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

PHILOLOGIST

JOURNAL OF LANGUAGE, LITERARY AND CULTURAL STUDIES

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

VII/2013

БЛИСКЕ РАЗДАЉИНЕ (ТЕМА, ПИСАЦА И ДЈЕЛА) У КРИТИЧКОЈ ПРОЗИ МИЋА ЦВИЈЕТИЋА

Цвијетић, Мићо (2010), *Ослонци и укрштаји*, Београд: Београдска књига.

Четврта књига књижевнокритичких и есејистичких текстова *Ослонци и укрштаји* песника, новинара-уредника, критичара и есејисте Мића Цвијетића (1946) отвара се и затвара двома реченицама чији је културолошко-документарни потенцијал несумњив. Прва реченица (из текста „Национално и(ли) европејско – дилеме у одсудним временима“) гласи: „Српски народ налази се већ двадесетак година у драматичном процепу: државном, националном, духовном и културном“, а другом, сложеном реченицом (из текста „Пролеће које је мирисало на смрт“ – о дневничкој прози *Мирис пролећа 1999*. Љубише Ђидића), Цвијетић саопштава: „У средишту трагичних догађаја је и писац и његов народ. Песник који је често на гробљу или у цркви на молитви, у зазивању божје милости за своје мртве и живе. Тражи заклон од фантомског 'Милосрдног анђела', који је сејач смрти, а не Божји изасланик и благовесник.“ Између ових реченица, које симболички уоквирују историјску, друштвену и културну ситуацију у којој су стварали српски писци, нашло се тачно педесет Цвијетићевих књижевнокритичких и есејистичких текстова, распоређених у три (логична и сродна) тематско-мотивска круга: *Ослонци* (14 текстова), *Укрштаји* (21) и *Критички колажи* (15).

Познато је, али понављамо због тога што је то важно и за књигу *Ослонци*

и *укрштаји*, да је Цвијетић докторирао на литерарним везама између Лужичких Срба и Југословена 1840–1918. године, и о томе је, 1995, објавио запажену научно-литерарну студију, којој је касније, мање као илустративни материјал, а више као плод дугогодишњих компаратистичких истраживања и нових сазнања, придружио и избор путописа српских аутора *Код Лужичких Срба* (1997), док књига *У лепој домовини Лужичких Срба* (2009), жанровски блиска путопису, али и енциклопедистичком, путописном роману, с доста лирских пропламсаја, представља круну познавања Цвијетићевих научних и културних односа и књижевно-културних додира Лужичких и Јужних Срба, како нас они зову. И више од тога, она је и књига једне Цвијетићеве ауторске визије тих односа и пишчевог личног, интимнијег приступа мноштву писаца из комплекса лужичко-српске културе.

Баш стога што ове текстове пише и доктор књижевноисторијских наука, компаратиста свестан многих ограничења и изазова духовне ситуације времена, укупне духовне климе, он и те како зна да његови текстови, писани у две последње деценије, различитим приликама и разноликим поводима, „неизбежно изражавају рецепцијску природу научног скупа, предговора, књижевне вечери, новинског текста“ (Мирољуб Јоковић). И баш то, тај тематски и

временско-просторни распон текстова, и у овој књизи (такође колажно компонованој), уз примену критериологије иманентне и предмету-теми, делу и/или писцу, постаје оно обједињујуће, конститутивно начело за настајање књиге, које Цвијетић доживљава као довољно широк оквир унутар којег се супериорно креће – свеједно да ли пише о списатељима српским или онима који припадају некој другој књижевности (румунској, руској, македонској, бугарској, француској, чешкој, енглеској...). Јер он, упркос цитатима с почетка овога текста, ипак неће да буде заточеник једног уског – колико год понекад и разумљивог, јер и данас оспораваног – схватања националне књижевности која би се, чак и када представља незаобилазан *ослонац*, развијала без додира, плодотворних сусрета и *укрштаја* не самосјужнословенским књижевностима него и с корпусом књижевних дела који оличава, гетеовски схваћен, појам светске књижевности. О *укрштеним ослонцима* је, дакле, реч.

Цвијетић, и као песник и као критичар-стваралац, воли – а каткад их узима и за наслове својих књига – антитетичке фигуре, ознаке и појмове, какви су они из наслова његове критичко-есејистичке књиге *Раздаљине и близине* (2006), можда баш стога што ће се, после Цвијетићевих пажљивих анализа, показати да се на крају испостави како су „и оне духовне и творачке релације које су, наизглед, веома удаљене и супротстављене... истински блиске и повезане“, како је сâм, лепо и тачно, написао у *Напомени* уз помињању књигу тих, назовимо их тако, *блиских раздаљина* или *(раз)далеких близина*. А да су те раздаљине и близине постале и нека врста Цвијетићевог стваралачког ставара-рефрена, сведочи и његова оцена да је Мома Димић, један од највећих путника у српској књижевности XX века, „раздаљине претварао у близине“.

Иако нешто друкчији, и наслов *Ослонци и укрштаји* такође садржи две речи – именици *ослонци* и *костићевску* твореницу-поетизам *укрштаји*. Обе речи (именице) из насловне (координиране) синтагме, нимало случајно, имају множинске облике, чиме се нескривено упућује на Цвијетићево поетичко уверење о плуралности књижевних поступака и форми, али и књижевнокритичких и херменеутичких приступа, који су – много пре и више – условљени природом књижевноуметничких, есејистичких и књижевно-научних дела, него што представљају критичарев еклектизам или неки од облика методолошки непожељног синкретизма.

Насловом своје претходне књиге – *Кроз времена и књиге* (2007) – Цвијетић сугерише (већу или мању) међузависност духовне ситуације времена и литературе и с њима повезане критичке аксиологије, а та константа уочљива је и у књизи *Ослонци и укрштаји*. А да би се данас ваљано судило о књижевним вредностима, о појави нових писаца и књига, критичар се стално мора враћати традицији, тј. *ослонцима*, како се не би погубили критеријуми вредновања и да не бисмо наивно поверовали како је оно што се данас пише – чак и кад је уметнички успело – много важно, значајно и незаобилазно. Мноштво је примера који такав Цвијетићев став потврђују а ми ћемо, ради илустрације, навести његове оцене с почетка текста „Путописна медитеранска мисао“ (уз избор путописне прозе Јована Дучића *Са Медитерана*, 2009): „У овоме у свакоме погледу обеспокојавајућем времену, испразне реторике, посртања и замагљених видика, треба се бар повремено враћати старим, добрим писцима и њиховим вредним делима, окупљивати душу и бистрити ум на њиховим има-

гинативним и мисаоним изворима“ (79).¹

У првом тематском кругу с насловом *Ослонци* налазе се Цвијетићеви есеји и критике о неколико писаца српске књижевности. Пре него што наведемо наслове неких од тих текстова, те имена писаца и дела на које се они односе, потребно је напоменути да су – уз свега неколико изузетака – сви наслови Цвијетићевих текстова, у сва три циклуса књиге, „двоспратни“, тј. дворедни. Другим речима, то значи да уз (главни) наслов имају и наднаслове, чиме се читаоцу увелико олакшава не само перципирање и читање него донекле и разумевање текста, будући да тако структурисаним насловима, појмовно јасним колико и поетизованим, Цвијетић не само да прецизно информише (о теми рада) него и вреднује (нечији опус, изабрана или појединачна дела). Како то изгледа, показаћемо на неколика примера. Наднасловом „Са прве линије и из позадине“, уз наслов есеја „Ратне приче Мома Капора“, Цвијетић саопштава једну важну (наизглед спољну) околност Капоровог наративног поступка документовања слика и призора из ратова деведесетих година ХХ века. Наиме, за разлику од редакцијских клубодера који нису ни омирисали фронт, али су, зато, читајући другу штампу, слушајући радио и гледајући ТВ, писали отровне и лажљиве, једностране (махом антисрпске) коментаре, Капор је, као врстан ратни репортер, хемингвејски и ремарковски истинољубиво сведочио и с прве линије фронта и из позадине; „Трагична повест о Пелинову и пелину“ наднаслов је уз Цвијетићев аналитички оглед „Завичај у књижевном делу Жарка Команина“; „Креативни архивар древних ријечи и прича о њима“ је наднаслов уз наслов „Миро Вуксановић: Семољ гора. Азбучни роман у 878 прича

о ријечима“; или: „Дириговање вјешалима и музичким струнама“ (наднаслов) – „Ранко Рисојевић: Босански целат“ (наслов); „Вјечна повијест патње и наде“ наднаслов је уз наслов „Радомир Андрић: Вечера на Савској лађи“, итд.

У портретисању писаца и књига Цвијетић зна да искористи, упосливиши их, и наоко узгредне податке, попут посвете коју му је Капор написао на роману *Ивана* (... „старом изгнаннику, човеку који ће боље од осталих разумети ову књигу“). Узгред, Цвијетићев есеј о Капоровим ратним причама је међу најбољима о Капоровој антиратној књижевности о рату. („Суровим детаљима ратне стварности Капор увек супротставља нешто лепо и заносно, из стварности или сећања, људско и узвишено“ – само је један од многих Цвијетићевих проницљивих закључака о наративним константама Капорове прозе.) А баш то, тај Капоров уметнички и људски гест – да суровим ратним детаљима увек супротставља нешто лепо и заносно, људско и узвишено – злоупотребио је Миљенко Јерговић, сарајевско-загребачки писац и *Политикин* колумнист, да, по ко зна који пут, идеолошки дискредитује писца књиге *Смрт не боли* (1997). Томе је и мртав Капор сметао, па је своју нескривену, „дестилисану мржњу“ на бољег од себе уобличио у спаљивање мртвог Капора под маском некролога „Момо Капор, драги писац који је, исписујући мржњу о Сарајеву, губио душу“ (в. „Јутарњи лист“, 5. март 2010. године). Али, Капорове су књиге попут врућих марона, јер би и он, попут Волтера, који је 1734, бежећи из Париза после објављивања *Филозофских писама*, могао да каже: „Моје су књиге као кестени. Што их више пеку, више се продају.“

И други Цвијетићеви текстови (из одељка *Ослонци*) сведоче о његовој обавештености, о аналитичко-синтетичким моћима и о херменеутичкој вештини. Уз

¹ Број у загради означава страницу Цвијетићеве књиге.

бок малом огледу о Капоровој ратној читанци иду и текстови о књижевноуметничким особинама прозе Жарка Команина, Мира Вуксановића, Ранка Рисојевића, али и они о поемама Миодрага Павловића из књиге *Живот у јарузи* (2006), о лирском спеву Радомира Андрића (*Вечера на Савској лађи*); о поезији Србољуба Митића; о песничким књигама Љубинка Јелића и Риста Василевског. Ову целину затварају Цвијетићева есејистичка размишљања о књигама *Осветљавања и суочавања* (2007) Васа Милинчевића (Студије и чланци из српске књижевности 19. и 20. века) и о медитеранским путописима Јована Дучића (приређивач Мирко Магарашевић). Уз Милинчевићеву књигу Цвијетић записује да њену посебну вредност представљају радови који су „плод пишчевих научних истраживања у Књижевном архиву Чешког народног музеја у Прагу“, где је аутор „нашао драгоцену грађу о узајамним чешко-српским књижевним и културним везама, сведочанства о међусобним суочавањима и прожимањима, те рецепцији нашег књижевног стваралаштва“ (75).

У целини *Укрштаји* су текстови о писцима (и делима) из других националних књижевности, „блиских нам, пре свега, по духовној сродности и узајамној наклоности. Реч је, већином, о знаменитим именима са којима су српски писци делили стваралачке радости и искушења, стрепње и слутње...“ (*Напомена*, стр. 21). Без обзира на жанровску (под)врсту књижевнокритичких текстова који се, у овом делу књиге, крећу од критика и правих малих огледа до критичко-поетских и интерпретативних записа о делима преводне књижевности, сви ти разнолики текстови одишу ауторовом љубављу за друге и за другог, добронамерношћу, каткад и ширином која не мари за критичност. Све те особине, које су колико особине Цвијетићевог културног ја толико и

његовог благог и доброћудног карактера, каткад су видљиве већ и из самих наслова: „Београд у пет пријатеља“ (Песничка посланица и споменица Никите Станескуа), „Мисаоно и духовно господство“ (Есеји и критике Еуђена Симиона), „Прилог песничком венцу пријатељства“ (Разван Вонку: „Српски говорећи“), „Реч о руском песнику и пријатељу“ (о песнику Сергеју Главјуку).² Такви су и остали наслови из овога циклуса. О чему год да пише, чијим год писцима да посвећује своје анализе, Цвијетић је увек код куће. Књижевнокритички космополитизам није неспојив са осећањем припадности српском народу, српској култури и књижевности. Уосталом, књижевна аксиологија не познаје нити признаје икакве међе, осим оних условљених пишчевим талентом. Универзално није просторна категорија, већ духовна. Критички се одређујући према *другоме* и *другости*, Цвијетић показује да му је блиско све што је талентовано писано и језички ваљано артикулисано. Ма откуда да долази. Укрштаји, додири и преплети увек су добродошли и они само јачају наше ослонце и модерност српске живе књижевне традиције. Без поређења са светом и с оним што се у свету данас пише не бисмо знали ни своје књижевне вредности. Као компаратиста, Цвијетић то добро зна, а о томе убедљиво сведоче и његови текстови из циклуса *Укрштаји*.

У овој целини, поред осврта на књиге Валентина Распутина („Опроштај с Матјором“) и Владимира Мајаковског („Облак у панталонама“ у преводу Владимира Јагличића), има и непретенциозних текстова о (преведеним) књигама

² „Доживљавам га као старог знанца, широке руске душе коју дарује пријатељима, уноси у своје поетско ткиво и сваку, у сладострашћу испијену чашу вина, у гостилницама у нашој престоници, у Мрчајевцима на Морави, чијом повељом је обдарен, или другде у Србији“, лирски распевано пише Цвијетић (стр. 124) о руском песнику и пријатељу.

с текуће издавачке траке, потом пригодних, евокативних записа (књижевни сусрети), али и есејистичких расправа о питањима покренутим лектиром. Пишући о писцима и делима страних књижевности, Цвијетић се не поставља као судија и пресудитељ, већ – када је реч о живим писцима – као сапутник и добронамерни савременик. Чак и када пише о аутобиографско-мемоарској књизи Милана Ђурчинова, „незаобилазног актера и посредника на пољу српско-македонске књижевности“, Цвијетић – утисак је – показује вишак обзирности према аутору који је, бар у једном периоду своје универзитетске и научне каријере, био и присталица давичовске ригидне идеолошке критике и естетике,³ посебно у време док је писац *Песме и Хане* био грађанин Сарајева и уредник часописа *Даље*, када се, како Цвијетић добро уочава, „бивши надреалиста ставља под заштиту и скуте ондашње босанскохерцеговачке партијске врхушке“. Истовремено, Ђурчинов се залагао „за отворени културни и духовни југословенски простор, давао подршку културном и књижевном заједништву“ (134). Али се, зато, пише Цвијетић, Ђурчинова оцена Меморандума САНУ „не разликује од ондашње и потоње идеолошко-политичке матрице унисонних гласова који су одредили кривце и одмерили кривице“ (135). Опрезан и одговоран, Цвијетић, наиме, укштеним подацима документује своје виђење и

³ Нажалост, на јавној сцени још се вуку крпе-рецидиви тог вида критике – писане по узору на догматску искључивост списа „Књижевна политика“ (1952, 1977) Марка Ристића – и то у штампи, публицистици, књижевној периодици, у књигама, па чак и на неким катедрама и факултетима (друштвених наука) Београдског универзитета. О идејама и данашњим протагонистима „титоистичког секуларног свештенства“ видети: Мило Ломпар, *Дух самопорицања*, Огрheus, Нови Сад, 2011, и у нашем тексту о тој књизи: „Полемички о духу самопорицања“, *Нова Зора*, Билећа – Гацко, 2011/2012, бр. 32–33, стр. 177–184.

Ђурчинова и његовог обимног „архипелага сећања“ (400 страна), који захвата читав један људски век и велики временски распон; вага и мери вечно „за“ и „против“, не прећуткујући, већ разложно и непристрасно наводећи и једне и друге разлоге. Међутим, током привидно неутралне интерпретације, при којој читаоца упознаје не само с низом Ђурчинових основних ставова и оцена него и саширимдруштвено-историјским и културним контекстом, и то баш када нам се (у)чини да већ потпуно држи страну писца књиге „Освајање реалности: Интелектуална аутобиографија“⁴ Милана Ђурчинова, Цвијетић, наоко неочекивано, али тим уверљивије и истинољубивије, уводи противстав-антитезу: „Јер о томе времену *написане су и друге и другачије књиге* (истакао Б. С.), у којима погледи и ставови нису подударни са његовим. Требаће још времена да се све коцкице сложе и да из густиша догађаја непристрасан и објективан истраживач понуди целовитију слику једног драматичног времена, његових актера из средишта и сенке“ (135). И друге Цвијетићеве текстове одликује слична врста умећа. Наиме, уз образложене, одмерене похвале, Цвијетић зна да појединим писцима и њиховим делима, испод привидних (реторички маскираних) похвала, упуту и образложене, добронамерне укорје. Због великог искуства и дуге књижевнокритичке праксе, Цвијетић је – *en general* – шкрт у похвалама, а обазрив и благ при изрицању замерки.

У трећем делу књиге (*Критички колажи*) сабрани су ауторови књижевнокритички осврти, записи и некролог „Добри човек из Миријева“, написан поводом одласка Моме Димића. Цвијетић пише о песничким, прозним и књижевнокритичким књигама (и о једној

⁴ Видети разговор с академиком и славистом Ђурчиновом „Морална криза је глобална“, *Политика online*, 18. 3. 2007.

антологији). Аутори тих књига су: Даница Диковић Ђургуз (*На литици*, огледи и критике), Чедомир Мирковић (*У ђаволовом видокругу*), Радослав Братић (*Писац и документ*), Бојана Стојановић Пантовић (*Неболоство: Панорама српског песништва краја XX века*), Марина Костић (*Женска лежа*), Драган Драгојловић (*Књига љубави*), Александар Секулић (*Огледало према огледалу*), Мироје Вуковић (*Ја – Тара. Догађање ријеке*), Зорица Арсић Мандарић (*Поткожни космос*), Ђорђе Николић (*Небески врт. Хаику и танка*), Милорад Р. Блечић (*Велики ђаво из Мрчајног дола*), Зоран Хр. Радисављевић (*Мртво слово*), Миланка Мамула (*Бизнис и љубав*), Љубиша Ђидић (*Мирис пролећа 1999*).

Циљ овога наизглед екстензивног набрајања (пописа) писаца и дела из трећег тематско-мотивског круга *Критички колажи* јесте (1) да покаже ширину Цвијетићевих литерарнокритичких интересовања и (2) да уочимо још једну у низу, данас доиста ретких, људских и стваралачких особина његовог критичког става и писма – да без комплекса и с подједнаком пажњом пише и о познатим и мање познатим писцима. А тако се и мора када се пише о књигама, а не пре свега о књижевним именима и о доказаним и познатим књижевним вредностима.

У овом циклусу, можда више него у осталим циклусима књиге, Цвијетић је, пишући о књигама књижевних критичара (Данице Диковић Ђургуз, Бојане Стојановић Пантовић и Чедомира Мирковића), непосредније демонстрирао и нека од својих схватања књижевне критике и улоге критичара у српској култури и књижевности. Највидљивије је то у његовом аналитичком тексту о књизи *У ђаволовом видокругу* (шездесет шест савремених српских песника) Чедомира Мирковића, поводом које записује речи: „Чедомир Мирковић је критичар афирмације, како је Велибор

Глигорић писао о Јовану Скерлићу, налазећи у томе својству његову сродност са Светиславом Вуловићем: *афирмације књижевних и културних вредности*. И када је у основи негативан, као кад пише о песничкој књизи Богдана Чиплића или о неким другим књигама, *критички суд се изриче обазриво и добронамерно, поштује се ауторски труд* и његова *критика није никада негативна*“ (стр. 171). Када прочита синтагме и реченице из овог пасуса (у којем су истицања курзивом-италиком наша), сваки иоле упућенији читалац схватиће да се ове оцене, колико на Мирковића, односе и на Цвијетића. Наиме, овде се *књижевнокритички опис* (битних особина Мирковићеве критике) потпуно поклопио с *аутопоетичким исказом* самог аутора критике – Мића Цвијетића, исказом који представља и његово књижевнокритичко *Вјерују*.

Уместо закључка о књизи *Ослонци и укрштаји*, посвећеној есејисти, зналцу и *разговорцији* Стеву Ђосовићу, уреднику и власнику издавачке куће „Свет књиге“, овде ћу навести речи које сам записује о Цвијетићевој књизи *У лепој домовини Лужичких Срба* (2009):⁵ „Љубав према српској нацији, њеној историји, култури и књижевности, према културним везама српске књижевности са другим националним књижевностима, а онда, последично, љубав према другим националним културама, не само словенским, затим отвореност према гетевским схваћеном појму светске књижевности – и чини језгро Цвијетићеве књиге, не само ове коју представљамо, а без тог покретачког принципа нема никаквог стварања.“

lektor@sbb.rs

⁵ Видети наш текст „Цвијетићеве лужичкосрпски путеви – путописне хронике и културолошко-есејистичке расправе“, *Летопис Матице српске*, Нови Сад, октобар 2010, год. 186, књ. 484, св. 4, стр. 759–763.